

6. New Societe. –1979. –Novembers, 15.
7. Le soume Jacques. Education et societe // Prospects. – 1990. -№ 1. –P.358-361.
8. Охотський Є. Російська Академія державної служби-навчально-методичний, науковий центр підготовки персоналу управління державою // Вісник УАДУ при Президентіві України. –1998. -№ 3. –С.38-47.
9. Ягодкин С.В. Наука и человекство // Ежегодник. – М., 1962. –С.348-354.
10. Нижник Н.Р. Політична культура державних службовців // Вісник державної служби України. –1998. -№ 3. –С.64-70.
11. Кравчук Л. Мир, согласие и благосостояние – цель разумного государственного управления // Персонал. – 1998. -№ 5. –С.11-14.

98. -№ 5. –С.11-14.
12. Кудрявцев А.В. Проблемы организации непрерывной подготовки кадров в органах внутренних дел –М.: Академия МВД РФ, 1994. –27 с.
13. Формирование учетной деятельности студентов /Под ред. В.М. Ляудис. –М.: МГУ, 1989. –326 с.
14. Линчук М.Г. Теоретические основы непрерывного образования. –Л.: Педагогика, 1987. –318 с.
15. Владиславов А.П. Непрерывное образование: Проблемы и перспективы. –М.: Молодая гвардия, 1979. – 212 с.

Надійшла до редколегії 21.11.2003

ГРИЦА Т.Г. НЕПРЕРЫВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ КАК НЕОБХОДИМЫЙ ЭЛЕМЕНТ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ РАБОТНИКОВ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ УКРАИНЫ
Рассмотрена важность непрерывной профессиональной подготовки работников органов внутренних дел в отношении осуществления ними служебно-трудовой деятельности.

GRITCJA T.G. CONTINUOUS EDUCATION AS THE NECESSARY ELEMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF LAW-ENFORCEMENT ORGANS EMPLOYEES OF UKRAINE
Importance of continuous vocational training of employees of law-enforcement organs is considered concerning realization of service-labor activity by them.

I.I. ГУНЯ

Національний університет внутрішніх справ

УДК 343.74

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ВИЗНАЧЕННЯ РОЗБОЮ ТА ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЙОГО КВАЛІФІКАЦІЇ

Досліджена аргументація доцільності перегляду традиційних підходів до визначення поняття розбою, часу його закінчення, відмежування від суміжних злочинів та кваліфікації спричинення смерті в процесі розбійницького нападу.

Однією з форм викрадення чужого майна є розбій (ст.187 КК України). У складі цього злочину поєднуються два самостійні суспільно-небезпечні посягання, спрямовані на різні об'єкти кримінально-правової охорони – власність та особу, її психічну недоторканість та здоров'я. Способом вчинення цього злочину є фізичне чи психічне насильство, націлене на заволодіння чужим майном. Насильство виконує при цьому дві відносно самостійні функції. По-перше, воно служить засобом придушення волі потерпілої особи, по-друге, виступає засобом реалізації корисливих спонукань злочинця та досягнення ним кори-

сливої мети. У підсумку, насильство, при вчиненні розбою, є не чим іншим, як способом протиправного вилучення чужого майна. Серед усіх відомих способів злочинного вилучення майна з чужого володіння, означений є найбільш небезпечним, тому що виконане у такий спосіб діяння спричиняє подвійну шкоду – фізичну (психічну) та майнову.

Складністю названого способу викрадення обумовлюється ряд проблемних питань кримінально-правової характеристики розбою, зокрема, викликає сумнів аксіоматичність законодавчого визначення цього злочину та завидна

одностайність при визначенні часу його закінчення. Далі, пропонуються протилежні за змістом рекомендації щодо кваліфікації умисного вбивства, вчиненого у ході розбою, не зовсім точно та неповно проводиться відмежування розбою від насильницького грабежу та вимагання.

Вирішення цих питань має неабияке теоретичне та практичне значення для правильного розуміння соціально-правової природи цих злочинів, законодавчої регламентації відповідальності за них та стабілізації слідчо-судової практики із відповідної категорії кримінальних справ.

Означенні питання розглядалися багатьма вченими-криміналістами, зокрема В.О. Бажановим, Л.Д. Гаухманом, Г.А. Кригером, Г.Л. Кригер, Ю.І. Ляпуновим, П.С. Матишевським, А.О. Пінаєвим, А.А. Піонтковським та ін. Їм також присвячено декілька кандидатських дисертацій, в яких започатковано розв'язання проблеми сучасного законодавчого визначення насильницьких форм викрадення. В сучасній українській доктрині кримінального права першим усталене визначення розбою поставив під сумнів В.М. Куц, запропонувавши виключити з поняття цього злочину вказівку на напад, як обов'язкову його ознаку. У публікаціях зазначених авторів питання, що розглядаються у статті, лише поставлені, але до кінця не вирішені. Завданням, що стоїть перед автором цієї статті, є аргументація доцільності перегляду традиційних уявлень щодо законодавчого визначення розбою, часу його закінчення, відмежування від вимагання та кваліфікації спричинення смерті в процесі розбійницького нападу з метою максимального наближення до реальної дійсності, а звідси - забезпечення індивідуалізації кримінально-правового впливу на осіб, що вчинюють цей злочин.

Незважаючи на усталеність законодавчого визначення розбою як нападу з метою заволодіння чужим майном, поєднаного з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу або з погрозою застосування такого насильства, це визначення є недосконалим. Зокрема, попри благі наміри надати поняттю розбою притаманної лише йому специфіки, нічого, окрім шкоди, не тягне за собою збереження у визначенні цього злочину терміну "напад". Об'єднання нападу з насильством чи погрозою його застосування у визначенні розбою, як це не парадоксально, не уточнює, а викривляє зміст цього злочину. Справа в тім, що напад – це і є насильство або погроза ним. Без них нема і не може бути ніякого нападу. Різні терміни визначають одну сутність – фізичний або психічний вплив на потерпілу особу. Нападу як самостійного явища без включення до його змісту фізичного чи психічного насильства не існує в природі. Напад і насильство – слова-синоніми. Вживаючи їх одночасно, законодавець припускається тавтології, яка негативно впливає на якість закону та практику його застосування. Окрім викривлення змісту явища, вказана тавтологія тягне за собою й інші негативні наслідки, такі, як неможливість описати напад та насильство у відриві одне від одного, у якості предмету доказування у процесуальних документах,

неможливість точного визначення моменту закінчення розбою, з часу нападу чи насильства, неоднозначну кваліфікацію умисного вбивства, вчиненого під час розбою та інші.

На співвідношенні понять "напад" та "насильство" у складі розбою звертають увагу майже всі дослідники кримінальної відповідальності за цей злочин. З цього приводу в теорії існує щонайменше три позиції: абсолютної самостійності означених явищ, відносної їх самостійності, виключення одного з цих понять із законодавчої конструкції розбою.

Представники першої з означених теоретичних позицій вважають, що напад і насильство у складі розбою - це самостійні, окремо існуючі ознаки його об'єктивної сторони. З їх точки зору розбій завжди починається з нападу, який потім доповнюється насильством [1, с.60-67; 2, с.28]. Прихильники цієї точки зору вимушені погодитися, що напад і насильство є самостійними складовими і предметом доказування у справах про розбій. Але, як свідчить практика, доказів вчинення окремо нападу, а затим насильства ніхто не збирає. Та й самим прихильникам такого трактування природи розбою не вдалось охарактеризувати напад без включення до нього ознак насильства. Під нападом вони розуміють активну, неочікувану для потерпілого агресивну дію, яка лише створює реальну загрозу негайного і безпосереднього застосування насильства. Такий підхід до розуміння суті розбою може привести його прибічників до висновку, що визнання розбоєм випадків заволодіння чужим майном шляхом отруєння потерпілого є недопустимим застосуванням аналогії закону. Дійсно, якщо стояти на позиції самостійності нападу у складі розбою, у наведеному випадку маємо аналогію закону. Насправді, з огляду на відсутність різниці між нападом і насильством за їх суттю, ніякої аналогії тут не існує. Щоб зняти із правозастосовчої практики підозру у грубому порушенні закону, яким є застосування аналогії, слід тлумачити насильство і напад у структурі розбою не як окремі явища, а як сутність та її прояв.

Автори іншої точки зору на зміст розбою стверджують, що напад і насильство є не зовсім самостійними явищами, а такими, що переплітаючись між собою, утворюють нове, більш складне явище у структурі об'єктивної сторони розбою. Зокрема, російська дослідниця А.М. Івахненко стверджує, що (мовою оригіналу) «...нападение при разбое неразрывно соединено с физическим и психическим насилеием. Причем обе эти части объективной стороны представляют собой одно деяние...» При цьому «...нападение и насилеие... включаясь одно в другое, сохраняют самостоятельность и полностью не совпадают» [3, с.107]. Означена позиція бездоганна з точки зору логіки понять. З одного боку, автор стверджує, що напад та насильство об'єднуються у якість більш ширше за обсягом діяння, а з другого, що напад включається в насильство. Насправді, насильство включається до нападу як внутрішня сутність до зовнішнього її прояву, а не навпаки. При цьому, сутність розбою може проявитись і в іншій

формі, без нападу. Неможливо, наприклад, назвати нападом підмішування у їжу сильнодіючого наркотику з метою заволодіння майном потерпілого в період наркотичного сну.

Об'єднання нападу і насильства, як окремих явищ, що відображають самостійні сутності (перша точка зору), або як явища і його сутності у якусь більшу за обсягом конструкцію, наприклад, "діяння" (друга точка зору) неможливе без порушення законів діалектики та формальної логіки. Відчуваючи це, прибічники такого об'єднання намагаються довести, що напад не співпадає з насильством за змістом. Напад, на їх думку, відрізняється від "чистого" насильства тим, що є стрімким, зненацька, агресивним застосуванням сили [3, с.108], але зазначені особливості нападу притаманні розбою далеко не завжди. Практиці відомі непоодинокі випадки очікуваного нападу рівно як і насильства без щонайменшого натяку на його стрімкість та агресивність. Окрім наведеного прикладу з "пригощанням" наркотиками з метою заволодіння чужим майном, доцільно згадати тривіальне: "життя або гаманець", проголошене спокійно, навіть з посмішкою, але з демонстрацією зброї, чи в безлюдній місці, або таку ж "дружню" за формою пропозицію купити за велику суму грошей звичайну цеглину чи сокиру. Отже, ознаки раптовості, стрімкості, як такі, що не завжди притаманні розбою, не можуть слугувати чинниками відмежування нападу від насильства.

Контраргументом проти розділу означених понять у якості самостійних, по суті, є й те, що насильство, у формі нападу, має місце при вчиненні кваліфікованого грабежу, але до законодавчого визначення цього злочину напад не включено. Це свідчить, що не напад, тобто явище, форма, а насильство як сутність цього явища, його зміст, є головним фактором, що дозволяє правильно пізнати природу насильницьких форм викрадення та відокремити їх одну від однієї.

Збереження традиційної формули розбою у новому КК можна пояснити намаганням законодавця виокремити цей злочин, так би мовити, емоційно, акцентуючи увагу на нападі, як формі насильства. Проти цього можна було б не заперечувати, якби нападів не надавалось окремого самостійного від його змісту, тобто від насильства, значення. За обставин, коли доктрина, а за нею і законодавча практика безпідставно надають цій ознаці складу розбою самостійного значення, відриваючи напад від насильства і створюючи тим самим низку проблем, більш доцільною була б повна відмова від виділення нападу у законодавчому визначенні розбою. Подібні пропозиції періодично висловлюються представниками теорії кримінального права [4, с.14; 5].

Пропонувалось визначення розбою, позбавлене тавтології, і в ході обговорення проекту нового КК [6], але, як і багато інших раціональних пропозицій, ця також залишилась поза увагою законодавця. Заслугує схвалення законодавче вирішення цього питання у прийнятому в 1999 році новому Кримінальному кодексі Республіки Беларусь

[7], де в ст.207 розбій визначено як "насильство, або погроза застосування насильства з метою безпосереднього заволодіння майном". Коротко і ясно, без зайвих емоційних перебільшень, як і належить досконалому закону.

До речі, законодавець України відмовився від терміну "напад" у визначенні затримання злочинця, як обставини, що виключає злочинність діяння, через невизначеність цього терміну, що суттєво знижувало ефективність відповідної статті попереднього кримінального кодексу, на що слушно звертається увага вітчизняних дослідників [8].

З огляду на стан законодавчого визначення розбою та неоднозначне розуміння його суті в теорії кримінального права, конче необхідне офіційне тлумачення відповідних положень нового КК, автентичне чи судове, але без намагання розширити чи звузити зміст складу цього злочину, що неодмінно призведе до викривлення його суті. Прикладом невдалого тлумачення поняття розбою є п.8 постанови пленуму Верховного суду України № 12 від 25.12.1992 року "Про судову практику у справах про корисливі злочини проти приватної власності", в якому зазначається, що розбоем слід вважати відкритий чи таємний, але неочікуваний для потерпілого напад з метою заволодіння майном, *поєднаний* (виділено мною) з насильством. Здається, автори постанови намагались тлумачити закон буквально, але у підсумку розтлумачили його, з одного боку, дуже широко, зобов'язавши правозастосовника окремо встановити, доказати і процесуально зафіксувати реально неіснуюче, тобто дві самостійні дії: спочатку напад, а згодом насильство, адже тільки так їх можна "поєднати"; з другого боку, закон розтлумачено обмежено, тому що ознакою розбою визнано лише неочікуваний напад. У зв'язку з цим, виникає ряд питань, зокрема, чому не є розбоем очікуваний напад та як кваліфікувати напад з ознаками розбою, який очікувався потерпілим?

Як вже зазначалось, раптовість здійснення нападу не слід вважати обов'язковою ознакою цього злочину. Ця ознака, по-перше, є зовнішньою, не сутнісною, а, по-друге, перемінною, непостійною. Напад не перестає бути нападом, якщо потерпілий був попереджений про його можливість. Головне у нападі не його раптовість, а те, що він є формою насильства. Раптовість є лише додатковою, причому факультативною ознакою нападу, яка знаходиться за межами власне нападу і лише доповнює його характеристику.

Окрім усунення зазначених недоречностей, у майбутньому акті тлумачення закону слід визначити, що розбій вважається закінченим злочиним з моменту фактичного застосування фізичного насильства до потерпілого чи доведення до його свідомості відповідної погрози, а не з моменту нападу, як часто стверджується в коментарях закону.

Далі, пора переглянути хибну практику кваліфікації вбивства з корисливих мотивів, вчиненого під час розбою за сукупністю злочинів. Така практика ґрунтується на тому, що за радянських часів за вчинення корисливого вбивства, КК Російської Федерації не передбачав конфіс-

кації майна і для того, щоб її застосувати, вимушено вдалися до кваліфікації вчиненого за сукупністю злочинів, тому що санкція за розбій передбачала цей вид покарання. Цікаво, що відомий вчений-криміналіст А.А. Піонтковський вважав відсутність конфіскації у санкції за вбивство законодавчо прогалиною і звертав увагу на відсутність останньої в КК Української РСР. По суті, він виступав проти сукупності вказаних злочинів, підкреслюючи, що «...разбойное нападение, связанное с умышленным убийством потерпевшего, выходит за пределы состава разбоя и, как нам представляется, должно было бы подлежать квалификации как корыстное убийство» [9]. Автор допускав сукупність цих злочинів лише як вимушений засіб усунення вказаної прогалини у законі.

З огляду на аксіоматичний характер кримінально-правового визначення розбою як нападу, не виключена й інша, більш “наукоємка” аргументація на користь сукупності вказаних злочинів з боку винахідливих апологетів будь-якого, навіть недолугого законодавчого рішення, на кшталт того, що склад умисного вбивства, буцім, не містить нападу, тому, коли останній трапляється, це свідчить про сукупність злочинів. Подібне приходилося чути на лекціях з Особливої частини кримінального права у студентські роки. Зрозуміло, що тоді це сприймалося на віру без жодного сумніву. Сьогодні ж, маючи за плечима більш як двадцятип’ятирічний досвід розслідування подібних злочинів, мимоволі доходило до протилежного висновку - якщо напад - це і є насильство, то без нападу вбивство у ході розбою неможливе. Невизнання цього очевидного факту призведе до абсурдного висновку, що вбивство є ненасильницьким злочином. Насправді, вбивство - це виключно насильницький злочин, результат насильства, тобто нападу, у всякому випадку, коли воно вчинюється дією.

Умисне вбивство під час розбою, по суті, є одним злочином, передбаченим п.6 частини 2 статті 115 КК, тобто вбивством з корисливих мотивів. Склад цього злочину є спеціальним по відношенню до складу розбою, і конкуренція між ними вирішується на користь першого, як це загальноприйняте в кримінальному праві України. Кваліфікація цього злочину за сукупністю є порушенням конституційного принципу “за один злочин одна відповідальність”.

Законодавча конструкція розбою має й інші вади. Зокрема, доцільно було б розширити предмет цього злочину. Все частіше у практиці протидії злочинності зустрічаються випадки негайного заволодіння правом на майно шляхом застосування характерних для розбою насильства чи погроз. Відсутність кримінально-правової заборони таких дій є прогалиною у законі, яку доцільно усунути шляхом включення до предмету розбою права на чуже майно. До речі, аналогічне рішення слід прийняти і стосовно предмета насильницького грабежу.

Ще одна прогалина у законодавчому визначенні розбою вбачається у тому, що фізичне та психічне насильство може адресуватися лише особі, котра зазнала нападу.

На нашу думку, таким, що спонукає до негайної передачі майна злочинцю, може стати насильство, спрямоване не лише на особу, по відношенню до якої вчинено напад, але й на близьких їй осіб. У цьому сенсі не існує ніякої різниці між розбоем та вимаганням. З огляду на це, до складу розбою слід включити й інші види погроз, зокрема погрозу знищення чи пошкодження майна, розповсюдження певних відомостей. Головне не в змісті погрози чи її адресатові, а в “спонукальних” можливостях погроз. Очевидно, що такі зміни в конструкції розбою сприяли би більш ефективному захисту власності та інших благ особи від насильницьких зазіхань.

Далі, не зайвою була б і вказівка у статті 187 КК на направленість насильства у складі розбою на негайне заволодіння чужим майном чи правом на це майно. По-перше, це більш опукло виразило би зміст і підвищило небезпечність розбою; по-друге, чітко вказало на його відмінність від вимагання, чого не вдалось зробити Верховному Суду у згадуваній постанові його пленуму.

Таким чином, на нашу думку є достатні підстави переглянути традиційне визначення розбою в кримінальному законі. Це, як зазначалось, сприятиме підвищенню ефективності кримінально-правової протидії цьому небезпечному прояву.

Подальші теоретичні розвідки щодо вдосконалення кримінально-правової регламентації відповідальності за розбій доцільно повести у напрямку більш глибокого вивчення об’єктивних та суб’єктивних ознак цього злочину, а також його відмежування від суміжних злочинних діянь.

ЛІТЕРАТУРА

1. Владимиров В.А. Квалификация похищений личного имущества. -М. 1974.
2. Кочон С. Разбой – некоторые вопросы квалификации // Уголовное право. -2000. -№ 2. -С.27-30.
3. Ивахненко А.М. Квалификация бандитизма, разбоя, вымогательства: проблема соотношения составов: Дисс... канд. юрид. наук: 12.00.08 /Юрид. ин-т МВД РФ. -М., 1996. -272 с.
4. Кригер Г.Л. Ответственность за разбой. -М., 1968.
5. Иванцова Н. Разбой – насильственное хищение чужого имущества // Уголовное право. -2003. -№ 2. -С.34-37.
6. Куц В. Новый Кримінальний кодекс України: яким йому бути. -Х.: Ксилон, 1999. -204 с.
7. Уголовный кодекс Республики Беларусь. -Минск: Изд-во «Амалюфея», 1999. -314 с.
8. Пінаєв А.О. Затримання особи, що вчинила злочин // Зб. наук. праць ХДПУ ім. Г.С. Сковороди. -2001. -Вип.1. -С.85-89.
9. Курс советского уголовного права /Под ред. А. Пионтковского и др. -В 6-ти т. -Т.4. -М.: Наука, 1970. -432 с.

Надійшла до редколегії 11.02.2004

ГУНЯ И.И. УГОЛОВНО-ПРАВОВОЕ ОПРЕДЕЛЕНИЕ РАЗБОЯ И НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ЕГО КВАЛИФИКАЦИИ

Исследована аргументация целесообразности пересмотра традиционных подходов к определению понятия разбоя, времени его окончания, отмежевания от смежных преступлений и квалификации причинения смерти в процессе разбойного нападения.

GUNJA I.I. CRIMINAL-LEGAL DEFINITION OF ROBBERY AND SOME QUESTIONS OF ITS QUALIFICATION

The argument of expediency of revision of traditional approaches to definition of concept of robbery, time of its ending, separate from adjacent crimes and qualification of causing of death is investigated during armed assault.

I.V. ЗОЗУЛЯ

Національний університет внутрішніх справ

УДК 65.011.8:354.31(477)

РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ МВС УКРАЇНИ: СПОРІДНЕНІСТЬ, СИСТЕМНІСТЬ ТА ПРИНЦИПИ МОДЕЛЮВАННЯ

На фоні проголошених в державі реформ розглянута їх спорідненість з реформуванням системи МВС України, припустимість сприймання МВС України як системи і коректність вживаності цього терміна щодо реформування. деякі принципи її моделювання.

1. Витоки спорідненості реформи, припустимість сприймання МВС України як системи і коректність вживаності терміна щодо реформування.

Сьогодні в Україні широко проголошені реформи: адміністративна та судово-правова; державної служби і статусу державного службовця; інститутів публічної влади на місцях у контексті державної регіональної політики; грошова, пенсійна та економічна, зокрема, бухгалтерського обліку; аграрна і земельна; житлово-комунального господарства; центральних та місцевих органів виконавчої влади, системи МВС України тощо^{1,2}. Але слід зазна-

чити, що у зв'язку із специфікою досліджуваного нами об'єкта реформування, у сьогоднішньої реформи системи МВС України нам нема у кого, як то часто буває, звично копіювати чужі успіхи та досвід; і залишається тільки одне – йти власним шляхом³. І як би там не було, ми вважаємо досить позитивною ознакою, що у керівництва МВС України вистачило доброго глузду не створювати в структурі Міністерства додаткового Департаменту з власного реформування (як це, наприклад, свого часу було

бы минимизацией растущего криминала» [2, с.5] – але зверніть особливу увагу - “якого криміналу?” – реформованого!! (як трохи далі за [2, с.7]. Тут і далі курсив наш –І.З.). І саме остання ремарка в значній мірі повинна нас насторожити та збентежити, бо звідси виходить (і це насправді так, якщо вдуматись), що навіть реформування системи МВС викликає відповідне реформування криміналу... А «без преодоления криминала полноценные реформы в стране неосуществимы» [2, с.8].

³ А так добре було би казати, майже як за [3, с.31], що реформа системи МВС України “означає наближення апарату... до потреб суспільства й кожної окремої людини і створення такої системи..., яка відповідала б стандартам демократичної, правової держави із соціально орієнтованою ринковою економікою” – хоча нам здається, що саме це визначення є надзвичайно універсальним відносно будь-якої із перелічених реформ разом із їх специфічними складовими, назви яких можна сміливо підставляти замість крапок.

¹ Навіть здається, що у нас вирішили реформувати усю країну відразу... До того ж, все починалось з реформи роздрібних цін і соціального захисту трудящих (1991), у 1995 році у Верховній Раді України навіть існувала депутатська група “Реформи”, а сьогодні – діє Програма Кабінету Міністрів України “Реформи заради добробуту” (постанова КМУ від 23.03.2000 р., № 550). А взагалі, йдеться навіть про “реформування циркової галузі”, як за п.2.2 Програми діяльності Кабінету Міністрів України “Відкритість, дієвість, результативність” від 17.03.2003 р. Хоча й в Росії реформування принаймні системи державної служби йде повною ходою – *див.* роботу [1].

² Але, при цьому – і це вже безпосередньо за темою нашого дослідження - «реформирование в любой сфере жизни и деятельности (политической, социальной, экономической, организационной и даже правовой)... связано с преодолением или хотя